

Emlékezés Nizsalovszky Endrére (1894-1976), a Magyar Tudomány Akadémia rendes tagjára

Remembering Endre Nizsalovszky (1894-1976), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Negyven évvel ezelőtt, 1976 novemberében halt meg Nizsalovszky Endre, a magyar jogtudomány egyik kiemelkedő személyisége. Életrajzi adatai szerint viszonylag hosszú élet adatott meg neki: nyolcvankét évet élt. 1894 és 1976 között sok megpróbáltatással járó évek teltek el. Csak jelzésszerűen említve: ez alatt az időszak alatt volt az I. világháború, az azt követő politikai és gazdasági krízis, a II. világháború, az 1947. évi politikai rendszerváltozás, az 1956. évi forradalom, a forradalom leverését követő időszak, a rendszernek elsősorban gazdasági területen bekövetkező lassú átalakulása. Mindenkinek nehéz volt ezt az időszakot átélni, de különösen megpróbáltatást jelentett az olyan személyeknek, akik kiemelkedő egyéniségek voltak, akik különleges tulajdonságokkal rendelkeztek, és akik nem akarták megtagadni azt, amiben hittek. Az életút nehézségeit, megpróbáltatásait valószínűleg jobban el tudja képzelni az, aki – mint a jelen sorok írója – maga is élt már a II. világháború alatt és az 1950-es években. Ez a visszaemlékezés jelentős részben az 1956-ban, majd az azt követő időszakban történt találkozásokon és műveinek tanulmányozásán, mások által összegyűjtött életrajzi adatokon alapul, nem az életpálya értékelését adja. Személyes emlékeken nyugvó felidézése a magyar jogtudomány egyik nagyhatású egyénisége munkásságának.

Nizsalovszky Endrével 1956 szeptemberében találkoztam először. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának II. éves hallgatója voltam ekkor. A II. éves hallgatók tanterve szerint az őszi félévében kezdődött a polgári jog tanulása. Az előadásokat polgári jogból Nizsalovszky Endre tartotta és ő vizsgáztatta a hallgatókat. Ez az 1956 szeptemberében kezdődött tanév nemcsak az akkori II. évesek számára volt különleges, hanem Nizsalovszky Endre számára is. 1956 októbere az ország életében és sok magyar egyéni életében is döntő változásokat hozott. Nizsalovszky nemcsak egyetemi tanár volt, hanem a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja is és (amiről az egyetemi hallgatók nem tudtak, erről csak később értesültek) 1956 októberében az Akadémia főtitkárává választották. A forradalom leverése után ettől a tisztségétől megfosztották, majd 1957-ben egyetemi munkaviszonyát fegyelmi határozattal megszüntették. Az 1956 szeptemberében kezdődő szemeszter volt tehát Nizsalovszky Endre oktatói tevékenységének utolsó szakasza.

Emlékezetem szerint előadásai nem voltak látványosak, mégis megmaradt – hatvan év távlatából is – a csak néhány hónapig tartott előadások sajátos légköre, az előadó egyéniségének emléke. Ezt annál inkább értékelni lehet, mert az akkori hallgatók az I. tanévben Marton Géza és Eckhart Ferenc, a későbbi években pedig Eörsi Gyula és Világhy Miklós előadásait hallgatták. Nizsalovszky előadásaiból sugárzott a tudás, a magyar jogon kívül más országok jogának is az ismerete. Bizonyos fokig összehasonlító jogi előadásokat tartott, amelyekben francia, német jogra, szerzőkre is történtek utalások és természetes helyet kaptak a szovjet jogra és szerzőkre vonatkozó megjegyzések is. Az akkori időszakban szokatlan módon be akarta vonni a hallgatókat az előadások menetébe: azt javasolta, hogy ha valakinek az előadás alatt kérdése van, írja fel azt egy papírlapra és küldje oda neki. A sajátos

hangulathoz tartozott, hogy előadásaira beültek a tanszék fiatal oktatói is. Visszagondolva, ez a megoldás a tanszék bizonyos közös munkáját, közös gondolkodását is sugározta. (A példára visszaemlékezve sok évvel később a doktori képzés hallgatóival próbáltam a magam előadásainál hasonló megoldást megvalósítani.) Az előadásai során a hallgatói tekintetét kereste, folyamatos kapcsolatot tartott fenn. Ez időnként zavarba ejtő volt, mert ha a hallgató figyelmét valami vagy valaki más ragadta meg, tekintete követte a máshova irányuló tekintetet – anélkül, hogy az előadás menetét változtatta volna. Az előadás tartásának olyan apró, de a hallgatósággal kapcsolatot teremtő elemeit ismerte, amelyek közül egyet a közelmúltban egy előadásom után egy hallgatóm megjegyzése után vettem észre magamnál: ezt is Nizsalovszkytól tanultam, csak eddig nem tudtam róla.

Az egyetemi tanári tevékenység – bármennyire lényeges volt is – csak egy részét képezte a tevékenységnek. Az elméleti és gyakorlati munka megismerhető része az utókor nagy tiszteletét követeli meg. Sajnálatos módon kevésbé ismert az, hogy milyen mértékben befolyásolta Nizsalovszky Endre a magyar jogalkotást és joggyakorlatot. Munkásságának fontos része a jogszabályok előkészítésében és a bírói gyakorlat gyűjteményes kiadásaiban való közreműködés. Tanári pályája során a családjogot is felölelő magánjog anyagán kívül a kereskedelmi és váltójogot, valamint a polgári perjogot is tanította. A polgári jognak kevés olyan területe volt, amelyről ne jelent volna meg tanulmánya. Érdeklődése nemcsak a korszak fontos témáira irányult (például valorizáció, földbirtok-politika, jelzálog), hanem az elméleti új irányokkal is foglalkozott (például érdekkutató jogtudomány). A joganyag átfogó ismerete is indoka volt annak, hogy a bírói gyakorlatnak a II. világháború után a Legfelsőbb Bíróság által elvégzett felülvizsgálatát tartalmazó háromkötetes gyűjteménynek Nizsalovszky volt a szerkesztője.

Nizsalovszky munkásságának fontos területe volt a kodifikációs munkában való részvétel. Az 1920-as években az Igazságügyi Minisztérium törvényelőkészítő főosztályán dolgozott és különböző jogszabályok előkészítésében való közreműködése akkor is folytatódott, amikor már nem a Minisztériumban volt állása. A jogász közvélemény nem tartja számon azt a meghatározó szerepet, amelyet az 1959. évi Polgári Törvénykönyv előkészítésében játszott. Meglepő lehet, hogy milyen nagymértékben hasznosította a törvénykönyv az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat és a Kereskedelmi Törvény anyagát. A Ptk. előkészítő anyagának az Igazságügyi Minisztérium megrendelésére digitalizált formában közeljövőben mindenki számára hozzáférhetővé tétele után mindenki meggyőződhet majd arról, hogy a törvénykönyv anyagának kialakításában az 1928. évi javaslatot az előkészítésben való közreműködés révén ismerő Nizsalovszkynak meghatározó szerepe volt. A folyóiratokban megjelenő és így megismerhető ideológiai magyarázatok, alapozás elkészítése nem az ő munkája volt, de a tényleges joganyag megformálásában a kezdettől az 1957-ben bekövetkezett háttérbe állításáig közreműködése fontos volt.

Az egyetemről történt eltávolítása után Nizsalovszky nem taníthatott, de tudományos munkát végezhetett. Pályájának így sajátos termékeny szakasza kezdődött. A család társadalomban betöltött fontos szerepét mindig értékelte, foglalkoztatták a családjog kérdései. Életének ebben a szakaszában erejének, idejének jelentős részét a családjog átfogó vizsgálatának szentelte és megírta ennek a jogterületnek máig fontos művét. A családjog

mellett más témák is megjelentek. Az új jelenségek iránti érdeklődését mutatja, hogy felfigyelt az orvostudomány és a biológia fejlődése következtében jelentkező jogi problémákra: a szerv- és szövetátültetés kérdéseiről írt monográfiát. Mindemellett folyamatosan figyelemmel kísérte a jogrendszer változásait is és ezekkel kapcsolatban tanulmányokat írt. Az új jelenségek figyelemmel kísérése vezetett ahhoz is, hogy észrevette a vagyoni helyzet átalakulását (a vagyonon belül az ingóságok és a pénz szerepének növekedését), a házastárs öröklési jogi helyzetének a változott körülmények között nem megfelelő szabályozását, a módosítás szükségességét.

A II. világháború után Magyarországon sokaknak volt megpróbáltatásokkal tele az élete. Nem volt kivétel Nizsalovszky Endre sem. A problémák nemcsak 1956 után jelentkeztek. Nehéz időszak volt az 1950-es évek első szakasza is. Azok, akik nem éltek ezekben az években nem értik azokat a műveket, amelyek akkor születtek. Az, aki elismertsége folytán a figyelem előterében állt, nem kerülhette el a kor stílusához történő alkalmazkodást. Ismételt bírálatok között készült cikkeit szégyellve, 1956-ban a forradalom napjaiban magyarázta a nehezen megtett engedményeket: a szellemi termékek eredményeinek megmentése érdekében alkalmazta a kor stílusát, idézési követelményeit. Aki abban az időszakban élt, megtanulta a sajátos olvasást, a szöveg átértelmezését – csak az utókor számára jelent gondot az értékek megtalálása ennek az időszaknak a termékeiben. Az 1950-es évek első felének cikkei azonban nagyon kis részt jelentenek a gazdag munkásságon belül. Az életmű alkotásainak tanulmányozása mindenkiben tiszteletet ébreszthet. A magyar civilizatika egyik nagy egyénisége volt Nizsalovszky Endre. Ő maga azonban nem volt elégedett elért eredményével. Az egyik találkozásunk során Marton Gézát dicsérte, aki egységes életművet hagyott maga után. Magáról viszont azt mondta, hogy nem tudott Martonéhoz hasonló egységet teremteni. Az elégedetlen megállapítással szemben az mondható el, hogy e két kiváló professzorunk más-más pályát futott be. Nizsalovszky érdeklődése a polgári jog hatalmas területének egészére terjedt ki és munkásságát ennek alapján értékelhetjük. Mindketten a magyar civilizatika nagy egyéniségei voltak.

A jelen visszaemlékezés írójának sorsa olyan szerencsésen alakult, hogy nem szűnt meg kapcsolata Nizsalovszky Endrével 1957 után sem. Támogatását élvezhette később is és kitüntetésnek érezte azt, hogy kandidátusi értekezésének egyik bírálója Nizsalovszky volt. Az érzelmi kötődés a magyarázata a jelen emlékezés hangnemének.

Harmathy Attila, professor emeritus (Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar), az MTA rendes tagja

harmathy@ajk.elte.hu